

Kirill LICHACZEW

Petersburski Uniwersytet Państwowy

likhachevkirill@gmail.com

PODSTAWOWE SPRZECZNOŚCI W ROSYJSKO-INDYJSKICH RELACJACH I ZMIANA WEKTORA POLITYKI ZAGRANICZNEJ FEDERACJI ROSYJSKIEJ W RAMACH TRÓJKĄTA ROSJA–CHINY–INDIE

ABSTRACT

The Pivotal Collisions of Russia-India Relations and the Changing Vector of Russian Policy within the RIC Triangle

This article deals with contemporary Russia-India collisions in the field of arms trade and nuclear energy sector. The author researches principal reasons of existing problems and analyses its influence on bilateral dialogue and Russian policy within the RIC Triangle and shaping of BRICS. He concludes that Russia is going to change its traditional focus on India in favor of deepening relations with China.

Keywords: Russia, India, China, foreign policy, arms trade, nuclear power contracts, BRICS

Słowa kluczowe: Rosja, Indie, Chiny, polityka zagraniczna, handel bronią, kontrakty na budowę elektrowni atomowych, BRICS

Za jedną z głównych cech dzisiejszej polityki zagranicznej Rosji można uznać postawienie na współpracę w ramach trójkąta Rosja–Indie–Chiny (RIC) i jego nowego wcielenia – BRICS (Brazylia–Rosja–Indie–Chiny–Republika Południowej Afryki). Wspólne imperatywy geopolityczne – przeciwdziałanie tworzeniu się jednobiegunowego świata – uwarunkowały konieczność zbliżenia Rosji z Indiami i Chinami na początku XXI w. Stosunki dwustronne w obrębie trójkąta Rosja–Indie–Chiny należy traktować jako wskaźnik określający wektor rosyjskiej polityki zagranicznej, zarówno w ramach różnych organizacji międzypaństwowych, jak i w relacjach Kremla ze światowymi ośrodkami władzy.

„Partnerstwo strategiczne” Rosji z Indiami tradycyjnie odgrywa ważną rolę w kształtowaniu priorytetów rosyjskiej polityki zagranicznej. Cechą charakterystyczną rosyjskiej polityki zagranicznej wobec Indii jest położenie nacisku na handel bronią, zasobami energetycznymi i technologiami jądrowymi. Obecnie stosunki rosyjsko-indyjskie znajdują się w stanie co najmniej stagnacji, choć współdziałanie tych krajów na najwyższym szczeblu oraz w ramach organizacji takich jak BRICS i G20 nadal się rozwija. Pod wieloma względami spadek intensywności kontaktów był wynikiem nierozwiązanych konfliktów dotyczących eksportu broni i współpracy paliwowo-energetycznej. Ponadto, pragmatyczna polityka Indii i ich rozwijający się dialog ze Stanami Zjednoczonymi nie budzą zaufania w Rosji. W związku z tym, że program restartu stosunków rosyjsko-amerykańskich znalazł się w ślepych zaułku oraz wobec nowego kursu polityki Waszyngtonu „na powrót do Azji”, wynik wizyty Xi Jinpinga w Moskwie w marcu 2013 r. skłania do zastanowienia, czy w ramach RIC nie następuje przeorientowanie polityki Kremla na rozwój stosunków z Chinami. Pojawia się zatem pytanie, na ile problemy w relacjach między Rosją i Indiami mogą mieć wpływ na przyszłość wzajemnych stosunków między tymi krajami i jak może to wpłynąć na rozwój BRICS.

Dojście do władzy Władimira Putina w 2000 r. oznaczało „powrót” Rosji do Indii po „klęsce” lat 90., spowodowanej przez problemy związane z tworzeniem się nowej państwowości rosyjskiej. Indyjski kierunek został usankcjonowany przez podpisanie w październiku 2000 r. deklaracji strategicznego partnerstwa rosyjsko-indyjskiego¹, chiński kierunek – podpisaniem rosyjsko-chińskiego „Traktatu o przyjaźni i współpracy”² w roku 2001. Główne cele współpracy koncentrują się na zapewnieniu bezpieczeństwa w regionie w Azji Środkowej, współpracy politycznej i gospodarczej na różnych szczeblach – od ONZ do Szanghajskiej Organizacji Współpracy (New Delhi coraz bardziej interesuje się możliwością przystąpienia do niej). W związku z tym Indie rozpatrywano jako bardziej wiarygodnego sojusznika z dwóch powodów: po pierwsze, ze względu na brak potencjalnych roszczeń terytorialnych i po drugie – historię stosunków dwustronnych.

¹ Декларация о стратегическом партнерстве между Российской Федерацией и Республикой Индией, [online] <http://archive.kremlin.ru/text/docs/2000/10/80628.shtml>, 12 V 2013.

² Договор о добрососедстве, дружбе и сотрудничестве между Российской Федерацией и Китайской Народной Республикой, [online] <http://www.rg.ru/2009/03/20/russia-kitai-dok.html>, 12 V 2013.

Szczególną rolę w partnerstwie rosyjsko-indyjskim odgrywała współpraca wojskowo-techniczna, w której ramach sprzedaż do Indii rosyjskiego uzbrojenia i sprzętu wojskowego był celem priorytetowym. Duże i długoterminowe kontrakty z Indiami pozwoliły rosyjskiemu przemysłowi obronnemu przezwyciężyć kryzys końca lat 90. Indie stały się najlepszym rynkiem zbytu dla najbardziej zaawansowanej technologicznie produkcji wojskowej: samolotów myśliwskich Su-30 MKI, MiG-29K i in., które przewyższały pod względem swoich parametrów te, które były dostarczane do Chin – Su-27. Ponadto rosyjscy producenci obawiali się możliwości skopiowania przez Chińczyków najnowszych technologii z naruszeniem praw patentowych, jak zdarzało się już z różnymi modelami radzieckimi (MiG-15, MiG-21 i in.). W 2004 r. strona chińska naruszyła kontrakt i nie zakupiła silników oraz awioniki do produkowanych na licencji Su-27 SK (chińskich J-11). Obecnie pełny cykl produkcyjny myśliwca odbywa się w Chinach. Skopiowanie rosyjskiego myśliwca i sprzedaż kilku partii J-11 wyprodukowanych w Chinach do Pakistanu nie mogły nie skomplikować relacji w tej sferze. Od tego momentu dla Moskwy oczywisty stał się kierunek indyjski, zablokowano wiele transakcji i przestano dostarczać do Chin najnowsze technologie wojskowe. W rezultacie w ciągu dwóch kolejnych lat wartość rosyjsko-chińskiego handlu uzbrojeniem spadła o 62%³. W 2004 r. Indie po raz pierwszy wyprzedziły Chiny pod względem ilości zakupionego w Rosji uzbrojenia, a w 2007 r. ostatecznie uplasowały się na pierwszym miejscu (ponad 30% wszystkich rosyjskich dostaw, do Chin – 24%)⁴.

Rosnąca flota myśliwców produkcji rosyjskiej skłoniła stronę indyjską do zakupu po modernizacji lotniskowca „Admirał Gorszkow”⁵ jeszcze w 2000 r. Jednak dopiero w 2004 r. po oszacowaniu całkowitego kosztu prac strony podpisały ostateczne porozumienie. Ponadto podpisano kontrakt na budowę i późniejszy leasing dwóch podwodnych okrętów atomowych. Przy czym współpraca wojskowo-techniczna między Rosją a Indiami nie ograniczała się wyłącznie do sprzedaży rosyjskiej broni, a skonkretyzowała się w postaci opracowania wspólnych projektów, takich jak przeciwokrętowe rakiety BrahMos, fregaty klasy Talwar, nowy system przeciwpodwodny *etc.* Generalnie szeroka współpraca wojskowo-techniczna tworzyła świetlane perspektywy dla „Rosoboroneksportu” i rosyjskiego kompleksu wojskowo-przemysłowego.

Jednak w drugiej połowie dekady rosyjskie przedsiębiorstwa obronne zaczęły mieć poważne problemy z realizacją największych kontraktów wojskowych. Między innymi kłopoty z kontraktem na remont i modernizację lotniskowca „Vikramaditya” (dawny „Admirał Gorszkow”) doprowadziły do przesunięcia terminu przekazania statku do eksploatacji z końca 2008 r. na lata 2011-2012 i zwiększenia całkowitego kosztu projektu z 750 mln dolarów do 1,5 mld dolarów⁶. Powody wymienione przez stronę rosyjską

³ В. Мясников, *Русские „сушки” по-китайски*, „Независимая газета” 2008, 22 IV.

⁴ К. Макиенко, *Российско-индийское сотрудничество*, „Военно-промышленный курьер” 2012, 19 XII, [online] <http://vpk-news.ru/articles/13664>, 17 V 2013.

⁵ *Крейсер „Адмирал флота Советского Союза Горшков” („Викрамадитья”)*, РИА Новости, 17 IX 2012, [online] <http://ria.ru/spravka/20120917/752489047.html>, 14 V 2013.

⁶ „Российские политические практики” 2008, nr 11 (21), s. 14.

– błędy we wstępnych szacunkach kosztów i terminów modernizacji – nie zadowolili New Delhi. Podobna sytuacja miała miejsce z przekazaniem w leasing podwodnego okrętu atomowego „Nerpa” (indyjska nazwa – „Chakra”), który miał wejść do uzbrojenia Marynarki Wojennej Indii w 2008 r. W czasie testów końcowych na morzu na „Nerpie” zginęło 20 osób w wyniku nieprzewidzianego uruchomienia systemów gaśniczych⁷. Ten incydent znacznie opóźnił termin przekazania okrętu i po raz kolejny zademonstrował indyjskim zleceniodawcom zawodność rosyjskich wykonawców. Co więcej, polityka Indii w dziedzinie bezpieczeństwa narodowego odznaczała się coraz większą dywersyfikacją zamówień uzbrojenia. Na indyjskim rynku zbrojeniowym mocną pozycję uzyskały takie kraje, jak Izrael i Francja. Ogólnie rzecz biorąc, przyczyniły się do tego w dużej mierze widoczne problemy organizacyjne i produkcyjne krajowego kompleksu wojskowo-przemysłowego i słaba kontrola Moskwy nad realizacją dużych kontraktów.

Drugi kierunek to rosyjsko-indyjska współpraca w dziedzinie energetyki jądrowej. Po przeprowadzeniu testów jądrowych przez Indie w 1974 r. Związek Radziecki pozostał jedynym dostawcą wyposażenia i materiałów dla elektrowni jądrowych. W 1988 r. podpisano kontrakt na budowę dwóch bloków energetycznych dla elektrowni jądrowych w Indiach, ale rozpad ZSRR i zmiany regulacji handlu przyjęte przez Grupę Dostawców Jądrowych (Nuclear Suppliers Group, NSG) miały negatywny wpływ na realizację tego zamówienia. W latach 90. dążenie Indii do zaspokojenia rosnącego zapotrzebowania na energię i zmniejszenia uzależnienia od eksportu surowców węglowodorowych stało się powodem szczególnego zainteresowania Rosją w sferze pokojowego wykorzystania energii atomowej. W 1998 r. podpisano nowe porozumienie o budowie dwóch bloków energetycznych w elektrowni jądrowej Kudankulam w południowoindyjskim stanie Tamilnadu.

Pomimo sprzeciwu NSG Rosja zdecydowała się wziąć udział w rozwoju programu nuklearnego Indii. W warunkach braku konkurencji na rynku indyjskim taki dochodowy kierunek nie mógł nie zostać priorytetowym. Jednak warunkiem współpracy były gwarancje zwolnienia rosyjskiego wykonawcy od odpowiedzialności cywilnej w przypadku awarii w elektrowni jądrowej. Taki model powtarzał rosyjskie doświadczenie we współpracy z zagranicznymi producentami (np. kontrakt z niemieckimi dostawcami w latach 90.). Przy tym kontrakt stał w sprzeczności z opracowywaną, ale wówczas jeszcze nieprzyjętą indyjską Ustawą o odpowiedzialności cywilnej za szkody nuklearne (India Civil Nuclear Liability Act), według której, zgodnie z międzynarodowymi standardami Międzynarodowej Agencji Energii Atomowej (MAEA) i NSG, wykonawca ponosi odpowiedzialność w razie awarii i skażenia promieniotwórczego w oddanym do użytku obiekcie⁸. W rzeczywistości Indie nie miały wyboru, ponieważ żaden ze światowych dostawców wyposażenia i komponentów dla elektrowni jądrowych do tego cza-

⁷ Д. Тельманов, „Нерпа” утопила подводную дружбу России и Индии, „Известия” 2011, 27 X.

⁸ K. Patil, G. Balachandran, *Kudankulam Nuclear Power Plant and Civil Nuclear Liability*, Institute for Defence Studies and Analyses, 9 XI 2012, [online] http://www.idsa.in/issuebrief/KudankulamNuclearPowerPlantandCivilNuclearLiability_BalachandranPatil_091112, 8 XII 2012.

su nie wznowił z nimi handlu. Dlatego w 1998 r. były zmuszone podpisać umowę na warunkach rosyjskich w trybie specjalnego wyjątku. Budowa elektrowni rozpoczęła się dopiero w 2002 r.

W kontekście intensyfikacji dialogu rosyjsko-indyjskiego nieoczekiwane dla Moskwy było wspólne oświadczenie Indii i Stanów Zjednoczonych w sprawie współpracy w dziedzinie energetyki jądrowej (tzw. „Porozumienie 123”) w lecie 2005 r.⁹, w którego ramach New Delhi, nie przystępując do „Układu o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej”, zgodziło się na kontrolę MAEA nad swoimi cywilnymi obiektami nuklearnymi. W zamian Stany Zjednoczone i NSG usunęły obowiązujące od 1974 r. ograniczenia w handlu wyposażeniem i materiałami dla elektrowni jądrowych z Indiami. Był to dzwonek alarmowy dla Kremla, który zrozumiał, że Indie nie zamierzają ograniczać się w wyborze partnerów także w tej dziedzinie, a Grupa Dostawców Jądrowych ze Stanami Zjednoczonymi na czele będzie poważnym konkurentem na polu, które Rosja uważała za swoje.

Niezadowolenie Rosji z jej pozycji w G8 i gasnący dialog z Waszyngtonem, a także wyraźne zainteresowanie Indii wszechstronnym rozwojem stosunków z USA popchnęły Kreml do jak najszybszego powołania BRIC. Nieformalne rozszerzenie „ósemki” i zaproszenie do stałego udziału w jej posiedzeniach takich krajów, jak Brazylia, Chiny, Indie i Meksyk, pozostawało w sprzeczności z planami Rosji, która chciała odgrywać rolę swoistego pomostu między krajami rozwiniętymi i rozwijającymi się. RIC jako nieformalny trójkąt nie otrzymał jednak odpowiedniej oprawy formalnej. Utworzenie BRIC mogło pomóc w realizacji stojących przed Moskwą zadań – utrzymania swojej pozycji na arenie międzynarodowej oraz w stosunkach z partnerami. Należy podkreślić szczególne znaczenie Indii, ponieważ ten kraj wchodził nie tylko w skład RIC, ale w 2003 r. zainicjował utworzenie innego znaczącego trójkąta – Forum Dyskusyjnego IBSA (Indie, Brazylia, Republika Południowej Afryki). W wielu aspektach to zaangażowanie Indii uwarunkowało późniejszą konfigurację forum BRICS. Jednocześnie proamerykański kierunek polityki indyjskiej zdeterminował sporą ostrożność w Moskwie wobec polityki zagranicznej New Delhi. Stosunki rosyjsko-indyjskie nie mogły być postrzegane poza kontekstem relacji rosyjsko-amerykańskich.

Pytania o to, na ile uzasadnione jest używanie terminu „partnerstwo strategiczne” w praktyce stosunków międzynarodowych zabrzmiało z nową siłą. Indie realizowały pragmatyczny kurs polityki, dlatego stosunki rosyjsko-indyjskie w latach 2007-2012 były naznaczone sprzecznościami. Z jednej strony z powodzeniem działały istniejące mechanizmy współpracy: spotkania przedstawicieli różnych szczebli w zakresach wyznaczonych przez ramy Rosyjsko-Indyjskiej Komisji Międzyrządowej, wizyty na najwyższym szczeblu i doroczne rosyjsko-indyjskie szczyty, które kończyły się podpisywaniem memorandumów i umów międzyrządowych. Rozszerzała się współpraca wojskowo-techniczna i naukowo-techniczna (w szczególności w dziedzinie aeronautyki i kosmonautyki). Ukształtował się w końcu format BRIC i rozpoczęły się prace w jego ramach. Sam fakt

⁹ *Joint Statement between President George W. Bush and Prime Minister Manmohan Singh*, The White House – President George W. Bush, 18 VII 2005, [online] <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2005/07/20050718-6.html>, 12 V 2013.

jego pojawienia się przemawiał na rzecz zaangażowania rosyjsko-indyjskiego w rozwiązywanie wspólnych zadań geopolitycznych. Z drugiej strony rozszerzał się dialog Indii z USA, Japonią, Australią i innymi krajami regionu Azji i Pacyfiku, a najważniejsze kontrakty rosyjsko-indyjskie nadal były zawierane głównie w sferze handlu bronią i energetyki jądrowej, natomiast istotne problemy nie znajdowały rozwiązania. Pozycja Rosji w sferze współpracy wojenno-technicznej zaczęła słabnąć, chociaż Indie pozostały największym odbiorcą rosyjskiego sprzętu wojskowego.

Głównym rezultatem wizyt Władimira Putina w styczniu 2007 r. i Dmitrija Miedwiediewa w grudniu 2008 r. było zawarcie umów na dostawę śmigłowców Mi-17, budowę czterech nowych bloków energetycznych dla elektrowni jądrowej Kudankulam i dostawy paliwa jądrowego. Jednocześnie, negocjacje w sprawie „Porozumienia o wszechstronnej współpracy gospodarczej” („Соглашение о всестороннем экономическом сотрудничестве”), które rozpoczęły się w 2006 r., i wzajemne oświadczenia o konieczności zwiększania obrotów handlowych między obu krajami nie doprowadziły do podpisania dokumentu końcowego¹⁰. Niewielkie zaangażowanie indyjskiego biznesu, ze względu na duże przeszkody biurokratyczne w Rosji, hamowało rozwój handlu. Kierunek indyjski budził zainteresowanie głównie dużego rosyjskiego biznesu zarządzanego przez państwo.

Polityka Federacji Rosyjskiej w sferze współpracy paliwowo-energetycznej z Indiami również była dość kontrowersyjna. Jednym z celów Indii było rozszerzenie swojej obecności w regionie Azji Środkowej poprzez interakcję z państwami członkowskimi Szanghajskiej Organizacji Współpracy (SOW). Rosja okazywała wsparcie w tej kwestii i zaproponowała inwestorom indyjskim możliwość udziału w eksploatacji własnych zasobów. Między innymi indyjska firma Oil and Natural Gas Corporation Limited (ONGC) otrzymała od Rosniefti udział w wysokości 20% w wydobyciu ropy i gazu ziemnego ze złoża „Sachalin-1”. Rentowność eksportu dla kampanii państwowych, które kontrolują daną branżę, w dużej mierze zależy od polityki prowadzonej przez Moskwę. Pomimo dopuszczenia największych indyjskich, chińskich i japońskich koncernów do eksploatacji nowych złóż ropy naftowej i gazu ziemnego warunki ich uczestnictwa były dość ograniczone i zależały w dużej mierze od koniunktury politycznej w Rosji.

ONGC była bardzo zainteresowana rozszerzeniem swojego udziału w eksploatacji złoża i prowadziła w tej sprawie negocjacje z koncernem Rosniefti. W 2007 r. w wyniku sporu Gazpromu i Rosniefti o licencję na wydobycie złoża „Sachalin-1” pojawiły się problemy w negocjacjach ze spółką indyjską. Gazprom *de facto* wystąpił przeciwko rozszerzeniu udziału firm zagranicznych w eksploatacji tego złoża¹¹. Liczne próby ONGC, aby wejść w skład nowego projektu „Sachalin-3” i wykupić udział Rosniefti w 2008 r., również nie zostały uwieńczone sukcesem.

¹⁰ Między innymi w 2007 r. planowano zwiększenie obrotu towarowego do 10 mld dolarów w roku 2010 i do 15 mld dolarów w roku 2012.

¹¹ E. Цырина, „Газпром” указал на ошибки, РБК, 27 XII 2007, [online] <http://www.rbcdaily.ru/tek/562949979044076>, 20 V 2013.

Globalny kryzys finansowy wprowadził duże korekty do polityki takich partnerów Indii, jak Stany Zjednoczone, które już ratyfikowały „Porozumienie 123”, ale nie spieszyły się z podpisywaniem stosownych umów w tym zakresie. Co więcej, kryzys pokazał niedoskonałości istniejącego systemu walutowo-finansowego, co przyspieszyło powstanie BRIC, którego pierwszy szczyt odbył się w Jekaterynburgu w 2009 r. Spotkania na najwyższym szczeblu w ramach G20 i współpraca w ramach SOW (gdzie Indie mają status obserwatora i pretendują do pełnego członkostwa) wykazały, że indyjski dialog z Rosją jest wszechstronny i bardziej konkretny niż ze Stanami Zjednoczonymi. W czasie wizyty w Rosji premiera Indii Manmohana Singha w 2009 r., oprócz zawarcia kontraktów na dostawy rosyjskiej broni, wyraźnie przejawiała się chęć New Delhi do rozwoju współpracy nie tylko w dziedzinie wojskowo-technicznej i pokojowego wykorzystania energii atomowej, lecz także w takich dziedzinach, jak farmaceutyka, biotechnologia, nanotechnologia i technologia informacyjna. Było to w pełni zgodne z kursem Dmitrija Miedwiediewa na rozwój gospodarki opartej na wiedzy. Ponadto Singh podkreślił, że *wzmocnienie naszych stosunków z resztą świata nie może być osiągnięte kosztem stosunków z Rosją, które przeszły próbę czasu*¹².

Druga wizyta prezydenta Miedwiediewa w Indiach, pod koniec 2010 r., miała dać nowy impuls w stosunkach i przenieść je na poziom *specjalnego i uprzywilejowanego partnerstwa strategicznego*. Strony podpisały porozumienie w sprawie wspólnego opracowania i produkcji myśliwca piątej generacji z budżetem ponad 30 mld dolarów, wspólnych prac nad systemem nawigacji GLONASS. Warto zauważyć, że Dmitrij Miedwiediew publicznie potwierdził swoje pełne poparcie dla Indii w sprawie wejścia do Rady Bezpieczeństwa ONZ¹³.

Na tle pomyślnego rozwoju dialogu na najwyższym szczeblu rozszerzenie obszarów współpracy powinno było także ujawnić pozytywną dynamikę stosunków rosyjsko-indyjskich. Jednak, oprócz tradycyjnych, nowe obszary współpracy rosyjsko-indyjskiej nie otrzymały wystarczającego wsparcia ani w Rosji, ani w Indiach. Co więcej, Moskwa okazywała coraz większą wrażliwość na politykę New Delhi w kwestii realizacji jej własnych interesów narodowych. Rosnące możliwości gospodarcze Indii uwarunkowały większe wymagania co do jakości produkcji rosyjskiego kompleksu wojskowo-przemysłowego, a polityka dywersyfikacji objęła już nie tylko rynek broni, ale również sektor energetyki jądrowej.

Po ostatecznym zniesieniu ograniczeń NSG dla Indii w 2008 r. pierwszym zachodnim krajem, który zaczął aktywną współpracę na tym polu, była Francja. W 2010 r. podpisano umowę na budowę dwóch bloków energetycznych dla elektrowni jądrowej w Jaitapurze w stanie Maharasztra¹⁴. W 2011 r. duże zainteresowanie współpracą wyka-

¹² *Индия призывает искать новые направления сотрудничества с Россией*, РИА Новости, 4 XII 2009, [online] <http://ria.ru/world/20091204/196938690.html>, 23 V 2013.

¹³ *Встреча со студентами и преподавателями Индийского технологического института*, [online] <http://президент.рф/news/9871>, 23 V 2013.

¹⁴ E. Yep, M. Jagota, *Areva and NPCIL Sign Nuclear Agreement*, „The Wall Street Journal” 2010, 6 XII, [online] <http://online.wsj.com/article/SB10001424052748704156304576002761899077484.html>, 25 V 2013.

zała Korea Południowa. Skrajnie negatywny wpływ na rozwój sektora jądrowego w Indiach i stosunki rosyjsko-indyjskie wywarło przyjęcie Ustawy o odpowiedzialności cywilnej za szkody nuklearne. Pod znakiem zapytania stanęła realizacja umowy z 2008 r. na budowę czterech nowych bloków energetycznych dla elektrowni atomowej w Kudankulam. Formalnie umowa została podpisana przed przyjęciem ustawy i nie mogła zostać zweryfikowana, ale warunek tego porozumienia, zwalniający z odpowiedzialności rosyjskiego wykonawcę, doprowadził do wzrostu niezadowolenia z działań rządu Indii, zarówno ze strony partii opozycyjnych, jak i różnych organizacji i aktywistów społecznych. W rezultacie planowane na koniec 2011 r. uruchomienie dwóch bloków energetycznych w Kudankulam zostało przełożone na czas nieokreślony.

Jeszcze większe niezadowolenie wywołało na Kremlu usunięcie oferty rosyjskiego MiG-35 z przetargu na dostawę 126 wielozadaniowych myśliwców dla Indyjskich Sił Powietrznych w 2011 r. „Rosoboronekspart” bardzo liczył na ten przetarg za rekordową sumę 12 mld dolarów. Z jednej strony można byłoby interpretować to jako wyraźne urzeczywistnienie indyjskiej polityki dywersyfikacji. Z drugiej strony indyjscy eksperci wojskowi już nieraz wcześniej otwarcie krytykowali serwis posprzedażowy sprzętu wojskowego produkowanego w Rosji¹⁵. W każdym razie przegrana rosyjskiej oferty okazała się nieoczekiwaną dla strony indyjskiej przyczyną odwołania przez FR wspólnych manewrów z Indyjskimi Siłami Zbrojnymi. Warto zauważyć, że decyzja ta została podjęta już po przybyciu indyjskich okrętów do Władywostoku¹⁶. Ten krok oznaczał wyraźną chęć Moskwy aby zakomunikować New Delhi niezadowolenie z podjętej decyzji. W naszej opinii metoda została wybrana niefortunnie, ale wykazała, że Rosja nadal rozpatruje „partnerstwo strategiczne” jako „tryb największego uprzywilejowania” w najbardziej rentownych obszarach współpracy.

Jednym z nielicznych przykładów promocji firm rosyjskich na rynku indyjskim w ostatnich latach było pojawienie się w sektorze usług telekomunikacyjnych operatora Sistema Shyam TeleServices Ltd., która jest spółką córką rosyjskiej firmy AFK Sistema. Odwołanie wiosną 2012 r. przez Sąd Najwyższy Indii licencji dla tego operatora telefonii komórkowej *de facto* zablokowało realizację rosyjskiego projektu. Wyjaśnienie przyczyn takiego kroku innym powodem niż indyjski protekcyjizm było dość trudne. Na tym tle porażka testów „Vikramaditya” w lecie 2012 r.¹⁷ i kolejne przesunięcie terminu przekazania lotniskowca indyjskiej marynarce wojennej na następną jesień tylko wzmocniły negatywne tendencje w stosunkach między obu krajami.

Wymienione problemy niewątpliwie wpłynęły na przeniesienie na koniec grudnia wizyty Władimira Putina w Indiach, zaplanowanej na początek listopada 2012 r. Zapowiedziany w jej miejsce wyjazd rosyjskiego prezydenta do Pakistanu nie nastąpił, zamiast prezydenta Islamabad odwiedził minister spraw zagranicznych Federacji Rosyj-

¹⁵ R. Pandit, *India Looks to Other Countries for Spares of Russian Military Equipment*, „The Times of India” 2011, 6 V.

¹⁶ *Russia Cancels War Games with India, Navy Reacts Strongly*, „India Today” 2011, 31 V.

¹⁷ *Авианосец „Адмирал Горшков” – „Викрамадитья” провалил испытания*, „Известия” 2012, 16 IX.

skiej¹⁸. To *démarche* zrodziło wiele pytań o jego celowość, a decyzja Władimira Putina wydaje się wysoce dyskusyjna. Sama możliwość oficjalnej wizyty prezydenta Federacji Rosyjskiej w Pakistanie nie mogła przejść bez echa w Indiach. Ale interpretacja tego kroku, który nie został wykonany do końca, sprowadza się najpewniej do tego, że Moskwa straciła cierpliwość i postanowiła po raz kolejny okazać swoje niezadowolenie wobec New Delhi. Rosja i Pakistan przecież, poza uregulowaniem kryzysu afgańskiego i trudnym do realizacji projektem gazociągu TAPI, nie mają wspólnych interesów politycznych. Jest mało prawdopodobne, że Moskwa usankcjonuje sprzedaż broni do Islamabadu, biorąc pod uwagę wrażliwość Indii w tym zakresie. W tym przypadku pochwopne było użycie Pakistanu jako narzędzia nacisku na Indie.

W tym kontekście wizyta W. Putina w Indiach 24 grudnia 2012 r. w ramach „XIII Rosyjsko-Indyjskiego Spotkania na Szczycie” trwała tylko kilka godzin. W rezultacie podpisano 10 porozumień dotyczących stworzenia wspólnego funduszu inwestycyjnego, rozwoju projektu pilotażowego GLONASS i in. Za główny efekt wizyty można uznać dwa kontrakty o wartości około 4 mld dolarów na dostawy do Indii 71 śmigłowców Mi-17 i 42 myśliwców Su-30 MKI. Kwestia uruchomienia elektrowni jądrowej Kudankulam jednak nie została ostatecznie rozwiązana¹⁹. Z jednej strony potwierdzono *status quo*, z drugiej – priorytet w handlu bronią w tym momencie nie działał już na korzyść Rosji. Całkowita suma kontraktów rosyjskich obecnie jest szacowana na 7,5 mld dolarów, a kontrakty Indii tylko ze Stanami Zjednoczonymi w ciągu ostatnich kilku lat przekroczyły 8 mld dolarów²⁰, chociaż oprócz tego New Delhi ma jeszcze zawarte duże kontrakty z Izraelem i Francją, która wygrała wspomniany już przetarg na dostawę 126 myśliwców.

Stawianie przez Kreml na współpracę w dwóch najbardziej dochodowych dla Rosji obszarach – handel bronią i technologie jądrowe, przestało mieć uzasadnienie w tym zakresie, w jakim oczekiwano w Moskwie. Ze względu na brak widocznych postępów w innych sferach współpracy i na tle powolnego wzrostu ogólnej wymiany towarowej z Indiami (w 2012 r. – ogółem 11 mld dolarów, co zauważalnie ustępuje wymianie rosyjsko-chińskiej w wysokości 70 mld dolarów²¹), wyraźnie dała się zauważyć stagnacja w relacjach rosyjsko-indyjskich. W związku z tym wyniki pierwszej wizyty przywódcy Chin Xi Jinpinga w Moskwie 22 marca 2013 r. zrodziły wiele pytań o rosyjskie priorytety. Podpisano pakiet porozumień o współpracy w sektorze naftowo-gazowym między koncernem Rosnefti i China National Petroleum Corporation (CNPC), choć najważniejsze były umowy na dostawę czterech okrętów podwodnych i najnow-

¹⁸ F. Weir, *Russia Keeps Door Open to Pakistan after Putin Cancels Trip*, „The Christian Science Monitor” 2012, 4 X, [online] <http://www.csmonitor.com/World/Europe/2012/1004/Russia-keeps-door-open-to-Pakistan-after-Putin-cancels-trip>, 25 V 2013.

¹⁹ R. Roy, *Putin's India Visit: A Review*, Institute for Defence Studies and Analyses, 4 I 2013, [online] http://www.idsa.in/idsacomments/PutinsIndiaVisit_rroy_040113, 17 I 2013.

²⁰ N. C. Bipindra, *Defence Deals: Russia Sees Red over India's Tilt towards West*, „The New Indian Express” 2013, 9 II.

²¹ O. Ivanov, *Russia-India Arms Not Aimed at China*, „Global Times” 2013, 10 I, [online] <http://www.globaltimes.cn/content/755057.shtml>, 24 V 2013.

szych rosyjskich myśliwców Su-35²². Po raz pierwszy od 2004 r. Rosja podpisała umowę o sprzedaży najbardziej zaawansowanych technologii wojskowych do Chin. Jednak należy zauważyć, że ostateczne warunki nie zostały ustalone, ponieważ strona rosyjska z pewnością nie chce powtórki z przeszłości, kiedy Chiny bez ogródek łamały umowę i kopiowały najnowsze myśliwce rosyjskie. Samo istnienie takiej umowy świadczy o tym, że Moskwa jest świadoma zmiany realiów geopolitycznych i jest gotowa na wzmocnienie związków z Chinami. Chiński kurs na aktywizację swojej polityki na Morzu Południowochińskim usuwa potencjalne zagrożenie dla Rosji, pozwalając na wzmocnienie współpracy rosyjsko-chińskiej, i jest odpowiedzią na powrót do Azji Stanów Zjednoczonych.

W związku z tym szczególne zainteresowanie budzą sformułowania dotyczące rozwoju współpracy z Indiami i Chinami, opublikowane w lutym 2013 r. w „Koncepcji polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej” („Концепция внешней политики Российской Федерации”)²³ i w dekrete „O środkach realizacji polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej” („О мерах по реализации внешнеполитического курса Российской Федерации”) z maja 2013 r.²⁴. „Koncepcja...” m.in. skupia uwagę na zwiększeniu współpracy w ramach G 20, BRICS, G 8, SOW i RIC (pkt 30). Przy tym wśród priorytetów polityki zagranicznej na pierwszym miejscu wymienione są Chiny (pkt 79, 80) a współpraca z Chinami obejmuje bardziej szczegółowe spektrum kierunków, podczas gdy współpraca rosyjsko-indyjska koncentruje się głównie na sferze handlowo-gospodarczej (pkt 81). W naszej opinii dokumenty te potwierdzają nowe spojrzenie Moskwy na priorytety współpracy w ramach RIC.

W warunkach utajonego antagonizmu indyjsko-chińskiego główne pytanie brzmi, czy możemy uznać ten zwrot w stronę Pekinu za potwierdzenie faktu, że stosunki rosyjsko-indyjskie *de facto* nie są priorytetem. Trudno dać jednoznaczną odpowiedź. Na dzień dzisiejszy Rosja wspiera Indie w ich dążeniu do pełnoprawnego członkostwa w SOW. Federację Rosyjską i Indie łączą problemy regionalne, dotyczące niestabilnej sytuacji w Afganistanie i związanych z tym zagrożeniami rozwoju terroryzmu i handlu narkotykami. Jednak ambicje New Delhi związane z członkostwem w Radzie Bezpieczeństwa ONZ nie otrzymują wystarczającego wsparcia z Moskwy, choć kwestia ta jest na tyle skomplikowana, że problematyczne jest forsowanie jej rozstrzygnięcia. Szczególne stosunki między Indiami i USA nie wykluczają do końca możliwości przyłączenia Indii do sojuszu Stanów Zjednoczonych i Japonii, mającego wyraźnie antychiński charakter. W takich okolicznościach wzmacnianie stosunków chińsko-rosyjskich wydaje się w pełni logiczne i nie stoi w sprzeczności

²² *Russian Arms Industry Welcomes Chinese President Xi Jinping Eyeing Big Deals*, „The Times of India” 2013, 24 III.

²³ *Концепция внешней политики Российской Федерации от 12 февраля 2013 г.*, Министерство иностранных дел Российской Федерации, [online] http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/6D84DDE-DEDBF7DA644257B160051BF7F, 25 V 2013.

²⁴ *Указ Президента РФ от 07.05.2012 N 605 О мерах по реализации внешнеполитического курса Российской Федерации*, [online] <http://graph.document.kremlin.ru/page.aspx?1;1610881>, 27 V 2013.

z relacjami z Indiami, lecz raczej zachęca New Delhi do ponownego zastanowienia się nad swoimi priorytetami w polityce zagranicznej. Na razie Stany Zjednoczone nie widzą w Indiach równorzędnego partnera, a ambicje Indii nie pozwalają na akceptowanie takiego stanu rzeczy. Najprawdopodobniej rozwój wydarzeń w ciągu najbliższych dwóch-trzech lat pozwoli ostatecznie określić przyszłość stosunków rosyjsko-indyjskich.

Druga kwestia to pytanie, na ile współpraca w sferze wojskowo-technicznej i sektorze paliwowo-energetycznym może określić charakter stosunków rosyjsko-indyjskich. Wydaje się, że wpływa to na rosyjską politykę zagraniczną nawet bardziej niż realia geopolityczne. Współpraca w sferze wojskowo-technicznej, choć napotyka na wiele problemów, na razie rozwija się w ramach dotychczasowych kontraktów i umów, zajmując około połowy rynku indyjskiego. Ale wobec częstej niemożliwości zapewnienia sprzyjających warunków dla wspólnych projektów i realizacji kontraktów w Rosji, analogiczne problemy w Indiach wzbudzają wielką irytację w Moskwie. Wyjście z impasu, w którym znalazł się indyjski program energetyki jądrowej w wyniku ograniczeń prawnych, jakie nakłada przyjęta Ustawa o odpowiedzialności dostawców jądrowych, jest dość trudne. W efekcie, z roku na rok, na najwyższym szczeblu potwierdzane jest uprzywilejowane partnerstwo, a na poziomie realizacji wspólnych projektów pojawia się wiele komplikacji. Brak pozytywnych zmian w tych obszarach i często nieuzasadnione kroki polityczne Kremla zdecydowanie zaostrzą istniejące konflikty i mogą doprowadzić do kryzysu w stosunkach rosyjsko-indyjskich.

W tym kontekście pojawia się pytanie o wpływ stosunków w ramach RIC na rozwój BRICS. Z jednej strony ta zyskująca na znaczeniu grupa państw może być kluczem, jeśli nie do rozwiązania, to przynajmniej do usunięcia poza nawias podstawowych kwestii spornych między Rosją, Indiami i Chinami. Jak na razie format ten nie ujawnił dużej zależności od charakteru stosunków dwustronnych między państwami. Co więcej, ostatnie kilka lat znamionuje szybki rozwój współpracy krajów, między którymi istnieją sprzeczności, ale które połączone są wspólnymi celami o wymiarze globalnym. Z drugiej strony BRICS jako nieformalny klub krajów, niemający struktury i opracowanej strategii, wciąż rodzi wiele pytań i wątpliwości co do swojej żywotności i skuteczności. W zachodnich kręgach naukowych w wątpliwość poddawane są zarówno cechy jednoczące kraje BRICS, jak i ich wspólny potencjał na drodze do elity globalnej. Być może właśnie problemy stosunków dwustronnych w ramach RIC, a nie różnice modeli ekonomicznych i politycznych krajów BRICS, mogą doprowadzić do tego, że Indie, ze względu na swoje strategiczne położenie w różnych trójkątach, rozczerują się BRICS i wybiorą jedną z dostępnych alternatyw. W tym przypadku potencjał BRICS na pewno nie może zostać w pełni zrealizowany.

Tłumaczenie: Magdalena Romanowska

BIBLIOGRAFIA

- Авианосец „Адмирал Горшков” – „Викрамадитья” провалил испытания*, „Известия” 2012, 16 IX.
- Встреча со студентами и преподавателями Индийского технологического института* [online] <http://президент.рф/news/9871>.
- Декларация о стратегическом партнерстве между Российской Федерацией и Республикой Индией*, [online] <http://archive.kremlin.ru/text/docs/2000/10/80628.shtml>.
- Договор о добрососедстве, дружбе и сотрудничестве между Российской Федерацией и Китайской Народной Республикой*, [online] <http://www.rg.ru/2009/03/20/russia-kitai-dok.html>.
- Индия призывает искать новые направления сотрудничества с Россией*, РИА Новости, 4 XII 2009, [online] <http://ria.ru/world/20091204/196938690.html>.
- Концепция внешней политики Российской Федерации от 12 февраля 2013 г.*, Министерство иностранных дел Российской Федерации, [online] http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/6D84DDEDED7DA644257B160051BF7E.
- Крейсер „Адмирал флота Советского Союза Горшков” („Викрамадитья”)*, РИА Новости, 17 IX 2012, [online] <http://ria.ru/spravka/20120917/752489047.html>.
- Мясников В., *Русские „сушки” по-китайски*, „Независимая газета” 2008, 22 IV.
- „Российские политические практики” 2008, nr 11 (21).
- Тельманов Д., *„Нерпа” утопила подводную дружбу России и Индии*, „Известия” 2011, 27 X.
- Цырлина Е., *„Газпром” указал на ошибки*, РБК, 27 XII 2007, [online] <http://www.rbcdaily.ru/tek/562949979044076>.
- Указ Президента РФ от 07.05.2012 N 605 „О мерах по реализации внешнеполитического курса Российской Федерации”*, [online] <http://graph.document.kremlin.ru/page.aspx?1;1610881>.
- Bipindra N. C., *Defence Deals: Russia Sees Red over India's Tilt towards West*, „The New Indian Express” 2013, 9 II.
- Ivanov O., *Russia-India Arms Not Aimed at China*, „Global Times” 2013, 10 I, [online] <http://www.globaltimes.cn/content/755057.shtml>.
- Joint Statement between President George W. Bush and Prime Minister Manmohan Singh*, The White House – President George W. Bush, 18 VII 2005, [online] <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2005/07/20050718-6.html>.
- Pandit R., *India Looks to Other Countries for Spares of Russian Military Equipment*, „The Times of India” 2011, 6 V.
- Patil K., Balachandran G., *Kudankulam Nuclear Power Plant and Civil Nuclear Liability*, Institute for Defence Studies and Analyses, 9 XI 2012, [online] http://www.idsa.in/issuebrief/KudankulamNuclearPowerPlantandCivilNuclearLiability_BalachandranPatil_091112.
- Roy R., *Putin's India Visit: A Review*, Institute for Defence Studies and Analyses, 4 I 2013, [online] http://www.idsa.in/idsacomments/PutinsIndiaVisit_rroy_040113.
- Russia Cancels War Games with India, Navy Reacts Strongly*, „India Today” 2011, 31 V.

Russian Arms Industry Welcomes Chinese President Xi Jinping Eyeing Big Deals, „The Times of India” 2013, 24 III.

Weir F., *Russia Keeps Door Open to Pakistan after Putin Cancels Trip*, „The Christian Science Monitor” 2012, 4 X, [online] <http://www.csmonitor.com/World/Europe/2012/1004/Russia-keeps-door-open-to-Pakistan-after-Putin-cancels-trip>.

Yep E., Jagota M., *Areva and NPCIL Sign Nuclear Agreement*, „The Wall Street Journal” 2010, 6 XII, [online] <http://online.wsj.com/article/SB10001424052748704156304576002761899077484.html>.